
УДК 378.14:355.23:796

Андрій ЧУДИК,
кандидат педагогічних наук,
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

Іван ТКАЧЕНКО
Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ФАКТОРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ПРИКОРДОННИКІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті висвітлено основні чинники, що впливають на формування особистості офіцерів-прикордонників, обґрунтовано наукову важливість подальших теоретико-методологічних і педагогічних основ психологічної і психофізичної підготовки курсантів. Проаналізовано особливості організації фізичної підготовки майбутніх офіцерів у вищих військових навчальних закладах. Визначено, що психологічна і психофізична підготовка курсантів до професійної діяльності може здійснюватись у процесі фізичного виховання. Її доцільно розглядати як частину фізичного виховання курсантів, сформовану стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: *фізичне виховання, військово-професійна готовність, майбутній офіцер-прикордонник, фактори психологічного впливу, напрями вдосконалення.*

© Чудик А., Ткаченко І.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах служба у Збройних силах, Державній прикордонній службі та інших військових формуваннях України пов'язана з великими фізичними та психоемоційними навантаженнями, особливої уваги потребує належна організація фізичної підготовки майбутніх фахівців, пошук сучасних ефективних шляхів та засобів організації навчального процесу у навчальних закладах з метою формування готовності майбутніх офіцерів до фізичного самовдосконалення.

Зв'язок між рівнем фізичної підготовки й ефективністю виконання офіцерами завдань військово-професійної діяльності є актуальним і абсолютно очевидним, особливо в сучасних умовах, коли від загально-фізичних норм та морально-психологічної стійкості офіцерського складу залежить не лише виконання бойового завдання, а й життя і здоров'я підлеглих військовослужбовців.

Мета статті обумовлена необхідністю розробки й обґрунтування організаційно-педагогічних умов вирішення проблеми формування військово-професійної готовності шляхом підвищення рівня фізичної підготовки курсантів та слухачів навчальних закладів Державної прикордонної служби України. Визначити сферу психологічного і психофізичного навчання як складову фізичного виховання курсантів

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми. Загальні питання підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності розглядаються в працях Т. Бунєєва, І. Грязнова, О. Пономаренка, О. Діденка, Д. Іщенко, С. Морозова, С. Сінкевича та ін. Проблеми відбору змісту й організації фізичної підготовки майбутніх офіцерів присвячені дослідження В. Антонця, О. Багаса, А. Мельнікова, О. Мозолева, І. Пісцова, В. Пліска, О. Фігури, О. Швеця та ін. Проте в працях науковців недостатньо висвітлено процес професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Викладка основного матеріалу дослідження. Важливість організації військової фізичної підготовки та фізичного вдосконалення як окремих військовослужбовців, так і військових колективів (підрозділів) була і є предметом уваги українських педагогів протягом тривалого

часу. Засновником української педагогічної теорії фізичної підготовки та виховання можна вважати К. Ушинського. Визначний педагог підкреслював, що фізичний розвиток є складовою гармонійного розвитку людини. К. Ушинський вважав, що необхідно створити такі умови життя, праці й навчання дітей, які сприяли б їх фізичному розвитку, починаючи з раннього віку. Серед важливих чинників фізичного розвитку К. Ушинський називав належне харчування, сон, відповідний режим вдома і в школі; фізичну працю на свіжому повітрі; медичний нагляд; гімнастичні вправи та ігри; створення гігієнічних умов життя і праці; використання природних чинників (повітря, води) тощо. Спробу наукового аналізу зазначених компонентів системи фізичної підготовки здійснили у своїх науково-методичних працях такі учені, як І. Боберський, О. Бутовський, С. Гайдучок, С. Левицький, В. Лаврівський, О. Тисовський, П. Франко та ін. Зокрема, безперечно цікавими і важливими є мемуарно-історичні та педагогічні праці С. Гайдучка. Це насамперед “Вплив фізичного виховання на вдачу нашої молоді”, “Півстоліття соціальських видань”, “Фізичне виховання українського народу” та ін.

З радянського періоду української історії варто назвати насамперед праці видатних українських педагогів А. Макаренка та В. Сухомлинського. Зокрема А. Макаренко надавав великого значення формуванню фізично сильної, вольової, дисциплінованої особистості. Хоча А. Макаренко не був фахівцем з фізичної підготовки, але багато зробив для організації фізичної підготовки молоді. На його думку, для зміцнення здоров'я вихованців важливе значення мають заняття фізичними вправами на відкритому повітрі протягом усього року, прогулянки, екскурсії, походи, туризм. Великий внесок у розвиток теорії фізичної підготовки зробив В. Сухомлинський. Він вважав, що “добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприйняття, оптимізму, готовності долати труднощі. Духовне життя людини – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, уява, почуття, воля – великою мірою залежить від “гри” її фізичних сил”.

Сучасна реальність у сфері вищої освіти визначена зростанням вимог до особистості, що максимально повно виражає потенціал

людини в контексті стратегії особистісного розвитку як пріоритети освітньої діяльності, формуючи педагогічні концепції й парадигми, які й визначають напрями сучасної освіти. У зв'язку із цим набуває актуальності визначення пріоритетів особистісного розвитку за допомогою освітньої діяльності, що покликана активізувати істотні властивості особистості, обумовлені її внутрішньою сутністю.

Основними напрямками розвитку освіти є духовний, фізичний і соціальний (С. Лобанов). Фізичний розвиток як одне із складових завдань освіти передбачає високий рівень розвитку фізичної культури людини й суспільства. У процесі теоретичного дослідження встановлено, що на систему фізичної підготовки майбутніх офіцерів впливає низка об'єктивних факторів. До неспецифічних факторів зараховано такі, як: рівень політичного, економічного й соціального розвитку країни; розвиток науки й техніки, ступінь реалізації досягнень науково-технічного прогресу; зміст військової доктрини держави та концепція професійної й фізичної підготовки військовослужбовців силових відомств, стан наукового обґрунтування та науково-методичне забезпечення системи фізичної підготовки у військових вищих навчальних закладах. Завдання фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників обумовлені специфічними факторами, а саме: змістом фізичної підготовки, який передбачає фізичні вправи, теоретичні знання, організаційно-методичні вміння й навички; вимогами керівних документів до фізичної готовності військовослужбовців; особливостями організації й комплектування певного силового відомства країни; фізичним станом призовного контингенту (М. Ануфрієв). Особливості фізичної підготовки обумовлені забезпеченням достатнього рівня фізичного розвитку і високого рівня фізичної готовності до професійної діяльності; удосконаленням специфічних рухових навичок, які сприяють ефективному виконанню професійних функцій.

Фізична підготовка військовослужбовців організовується і проводиться із використанням загальних і часткових методик проведення занять. Загальна методика проведення навчальних занять з фізичної підготовки передбачає однакову їхню тривалість, аналогічні за своєю сутністю завдання й зміст окремих частин занять та інші загальні питання використання методів і прийомів навчання й виховання, тобто все те,

---

що є характерним для проведення навчальних занять щодо будь-якого розділу фізичної підготовки. Часткова методика включає сукупність тих питань, які характеризують використання різних методів і прийомів при проведенні занять за конкретним розділом.

Для того, аби з'ясувати, які фактори впливають на формування морально-вольових якостей прикордонника, слід поставити питання про психологічне і психофізичне навчання в освітній діяльності з підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Необхідність проведення у вищій школі спеціальної психологічної і психофізичної підготовки до конкретного виду службових завдань визначає ряд чинників. Перший пов'язаний із специфічним впливом сучасної праці на людину. Її виконання супроводжується недостатньою руховою активністю, напруженим емоційним станом людини, несприятливим впливом оточення та ін. Вплив цих чинників порушує процес природної фізіологічної адаптації людини і призводить до ряду негативних наслідків для її здоров'я і працездатності. Другий чинник визначається зміною місця і функціональної ролі людини в сучасному виробничому процесі. Об'єктом трудових зусиль спеціаліста стає доцільне використання машин і автоматизованих систем. Суттєво підвищується і відповідальність професіонала за результат праці. Сучасне реформоване відомство висуває також підвищені вимоги до таких психофізичних характеристик як стійкість, вибірковість, переключення, розподіл уваги, швидкість і точність реакції. Третій чинник пов'язаний з необхідністю забезпечення високого рівня інтенсивності і продуктивності військової служби сучасного офіцера прикордонника. Ці показники обмежені його психологічними і психофізичними можливостями, але можуть бути покращені у процесі проведення спеціалізованої підготовки. Четвертий чинник – необхідність забезпечення психологічної і психофізичної надійності майбутніх офіцерів у процесі виконання професійних функцій. Свій вагомий вклад у вирішення завдань психологічної і психофізичної підготовки майбутніх фахівців може внести і така навчальна дисципліна, як фізичне виховання. Фізкультурна і спортивна діяльність курсантів, якщо її цілеспрямовано відповідно організувати, може бути ефективною і в цьому плані.

Слід зазначити, що в сучасних дослідженнях спостерігається чіткий інтерес до вивчення можливостей використання фізичного виховання для вирішення різнопланових завдань щодо формування складових особистості. У цьому контексті слід назвати дослідження А. О. Артюшенка, С. О. Сичова, В. Г. Вітун, Є. Г. Матвеева, О. М. Сергеевої, В. Ю. Солонського, Л. К. Солнцевої та ін. Цікаве дослідження динаміки особистісного розвитку відносно здорових студентів провела І. Є. Краміда. Серед зарубіжних робіт інтерес викликають роботи F. H. Ascі, A. Byrne та багато інших. Дослідженню питань психологічної готовності до професійної діяльності присвячені роботи А. О. Авершина, Л. О. Махотнюк, В. А. Молотай, С. А. Мул, Т. Л. Панченко, Н. О. Прядко, В. А. Терещенко, О. В. Тюття, Н. М. Хмель, О. В. Хуртенко, О. А. Черепехіної та ін. У них розкриваються важливі питання психологічної готовності до різних видів професійної діяльності.

У наукових дослідженнях, які були здійснені, з'ясовано, що фізичні вправи є одним із засобів активного впливу на психіку військовослужбовців (В. Л. Маріш, Ю. П. Блажко, В. А. Щоголев, І. М. Євдокимов, С. М. Ашкіназі, А. Н. Потапчук, А. Г. Саракул, В. С. Хагай та ін.). Так А. Г. Саракул провів дослідження щодо питання психологічної підготовки військовослужбовців підрозділів спеціального призначення шляхом використання фізичних вправ, які поєднувались із прийомами психоемоційного самоуправління. Було встановлено залежність психологічної стійкості військовослужбовців від рівня їх фізичної підготовки. Автор також встановив, що багаторазове виконання фізичних вправ в умовах реальної небезпеки, фізичної втоми і психогенного впливу бойових подразнювачів, які поєднані з прийомами психоемоційного самоуправління, сприяє формуванню психологічної адаптації військовослужбовців до службово-бойової діяльності. В. С. Хагай виконав роботу, в якій дослідив використання рукопашного бою як засобу формування психоемоційної стійкості військовослужбовців. Дані, що приводить дослідник, підтверджують ефективність комплексного використання прискореного пересування, подолання перешкод і рукопашного бою для формування психоемоційної стійкості.

Цікаве дослідження проблеми формування і підтримки психічного стану курсантів військово-транспортного університету залізничних

військ фізичними вправами і ментальним тренінгом провела О. В. Пристав. Вона встановила, що поєднання ментального тренінгу з попереднім проведенням фізичного тренування, спрямованого на забезпечення м'язової релаксації, дозволяє отримати більш високі показники позитивної динаміки психічного стану курсантів. Останнє, у свою чергу, призводить до зростання ефективності навчальної і військово-професійної діяльності. Засоби фізичної культури є ефективними і в плані формування соціально-значимих, соціально-психологічних характеристик у військово-службовців. Це встановлено у праці Ю. Ю. Андреева. Дослідник зафіксував, що високий рівень фізичної і спортивної підготовки позитивно впливає на характер розвитку міжособистісних відносин. Установлено також, що високий рівень фізичної підготовленості сприяє зростанню авторитета серед однокурсників, укріпленню особистого статусу і самовизначенню в колективі.

Висновки. На сучасному етапі фізична підготовка відіграє важливу роль у розвитку професійних якостей офіцерського складу Збройних Сил, Державної прикордонної служби та інших військових формувань України. Багато вчених розглядають як найважливіше завдання фізичної підготовки фізичну та психологічну спроможність офіцерського складу ефективно керувати підрозділами при виконанні навчально-бойових завдань та в умовах реального бою.

Вирішення порушених у статті проблем та розв'язання окреслених суперечностей, безсумнівно, дозволить покращити стан професійно-особистісної фізичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників як об'єктивно надважливої складової їх військово-професійної майстерності і підготовленості.

Необхідність проведення у навчальних закладах Державної прикордонної служби України спеціальної психологічної і психофізичної підготовки пов'язана із впливом таких чинників:

- а) специфічний вплив сучасної військової служби на людину;
- б) зміна місця і функціональної ролі людини в сучасній професійній діяльності;
- в) необхідність забезпечення високого рівня інтенсивності і продуктивності праці сучасного офіцера;

г) необхідність забезпечення психологічної надійності майбутніх спеціалістів.

Психологічна і психофізична підготовка курсантів до професійної діяльності може здійснюватися у процесі фізичного виховання. Її доцільно розглядати як частину фізичного виховання курсантів, спеціалізовану стосовно психологічних і психофізичних особливостей майбутньої професійної діяльності.

Психологічна і психофізична підготовленість доповнює загальну і спеціальну фізичну та професійно-прикладну фізичну підготовку у предметному вихованні курсантів.

Результатом психологічної і психофізичної підготовки має бути психологічна і психофізична готовність офіцера-прикордонника до професійної діяльності. Її слід розглядати як підструктуру загальної структури особистості людини. Для побудови моделі психологічної і психофізичної готовності особистості необхідно орієнтуватись на ту чи іншу модель структури індивідуума.

Перспективи подальших досліджень полягають у тому, що необхідно приділити увагу розробці напрямів удосконалення системи фізичної підготовки персоналу Державної прикордонної служби України та їх деталізації відповідно до напрямів службової діяльності та завдань, які стоять перед певною категорією персоналу. Подальші дослідження пов'язуємо з обґрунтуванням теоретико-методологічних і педагогічних основ психологічної і психофізичної підготовки курсантів у процесі фізичного виховання та експериментальною перевіркою запропонованого підходу.

Список використаної літератури

1. Андреев Ю. Ю. Педагогическая технология воспитания позитивных межличностных отношений курсантов вузов внутренних войск средствами физической культуры : автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.01. СПб., 2012. 24 с.
2. Анцупов А. Я. Шипилов А. И. Словарь конфликтолога. СПб. : Питер. 2006. 528 с.
3. Борщов С. М. Психофізична підготовка юних гімнастів : автореф. дис.... канд. наук з фізичного виховання і спорту 24.00.01. Львів, 2003. 17 с.

---

4. Пристав О. В. Формирование и поддержание психического состояния курсантов военно-транспортного университета железнодорожных войск физическими упражнениями и ментальным тренингом : автореф. дис. канд. психол. наук 13.00.04. СПб., 2005. 22 с.

5. Саракул А. Г. Психологическая подготовка личного состава подразделений специального назначения путём применения физических упражнений, сочетаемых с приёмами психоэмоционального самоуправления : автореф. дис. ... канд. психол. наук 13.00.04. СПб., 2005. 22 с.

6. Туревский И. М. Структура психофизической подготовленности человека: автореф. дис. ... докт. пед. наук 13.00.04. М., 1998. 50 с.

7. Хагай В. С. Рукопашный бой как средство формирования психо-эмоциональной устойчивости военнослужащих: автореф. дис. ... канд. пед. наук 13.00.04. Майкоп, 2008. 26 с.

8. Ягупов В. В. Морально-психологічне забезпечення: курс лекцій. К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2002. 43 с.

Рецензент – кандидат психологічних наук, доцент Ковальчук Р. О.

Чудык А. В, Ткаченко И. В. Факторы психологического влияния на формирование морально-волевых качеств у пограничников во время проведения занятий по физическому воспитанию

В работе освещены основные факторы, влияющие на формирование офицеров-пограничников, обоснована научная важность дальнейших теоретико-методологических и педагогических основ психологической и психофизической подготовки курсантов. В работе приведено и проанализировано ряд факторов, которые определяют необходимость проведения в высшей школе специальной психологической и психофизической подготовки к профессиональной деятельности. Рассмотрены вопросы психологической и психофизической подготовки курсантов к профессиональной деятельности в структуре физического воспитания. Психологическая и психофизическая готовность рассматривается в работе как определенная подструктура общей структуры личности. Выводы: психологическая и психофизическая подготовка курсантов к профессиональной деятельности может осуществляться в процессе физического воспитания. Ее целесообразно рассматривать как часть физического воспитания курсантов,

---

организованную относительно психологических и психофизических особенностей будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: *физическое воспитание, военно-профессиональная готовность, будущий офицер-пограничник, факторы психологического воздействия, направления совершенствования.*

Chudyk A., Tkachenko I. Factors of Psychological Influence on the Formation of Moral and Strong-Willed Qualities of a Border Guard During Physical Education Classes

The paper highlights the main factors affecting the formation of the personality of border officers, the scientific importance of the further theoretical, methodological and pedagogical foundations of the psychological and psychophysical training of cadets is substantiated. The paper presents and analyzes a number of factors that determine the need for special psychological and psychophysical preparation in the higher school for professional activities. Questions of psychological and psychophysical preparation of cadets for professional activity in the organization of physical education are considered.

The task of physical training for future border officers is determined by specific factors. This: the content of physical training, which provides for physical exercises, theoretical knowledge, organizational and methodological skills; the requirements of the guidelines for the physical readiness of servicemen; peculiarities of organization and acquisition of a certain power agency of the country; physical condition of the draft contingent. Features of physical training are due to the provision of sufficient level of physical development and a high level of physical readiness for professional work, improving specific motor skills that contribute to the effective performance of professional functions. Means of physical culture are also effective in terms of the formation of socially significant, socio-psychological characteristics of military personnel. Conclusions: psychological and psychophysical training of cadets for professional activities can be carried out in the process of physical education. It is advisable to consider it as part of the physical education of cadets, which has developed with respect to the psychological and psychophysical features of future professional activity.

The result of psychological and psychophysical training should be the psychological and psychophysical readiness of a border guard officer for professional activity. It should be regarded as a substructure of the general structure of the person's personality. To build a model of psychological and psychophysical readiness of the individual, one must be guided by this or that model of the structure of the individual.

Keywords: *physical education, military-professional readiness, future border officer, factors of psychological influence, directions of improvement.*